

تأثیر چهار نوع محلول غذایی بر شاخص‌های رویشی آلوه‌ورا رقم صبر زرد طی شش مرحله برداشت

فائقه سلیقه‌دار^۱، شهرام صداقت حور^۱ و جمال‌علی الفتی^{۲*}

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۱۱/۴؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۷/۲۳)

چکیده

آلوه‌ورا از گیاهان چند ساله متعلق به خانواده Aloeaceae با برگ‌های سبز گوشتی متصل به هم در قسمت ساقه است. این گیاه به دلیل طول دوره رشد کوتاه و ارزش اقتصادی زیاد در بین گونه‌های آلوه‌ پرطرفدار است و در بخش دارویی، بهداشتی و غذایی استفاده می‌شود. به منظور بهبود شرایط کشت آلوه‌ورا در کشت بدون خاک، آزمایشی در گلخانه دانشکده کشاورزی دانشگاه گیلان در سال ۱۳۹۰ در قالب آزمایش کاملاً تصادفی به شکل کرت‌های خرد شده در زمان با چهار تکرار طراحی شد. چهار نوع محلول غذایی با مقادیر مختلف نیترات و پتاسیم فاکتور اصلی بودند که در شش زمان مختلف نمونه‌برداری از آنها انجام شد. نتایج حاکی از آن بود که پس از ۵ تا ۶ ماه، اثر محلول‌های غذایی بر صفات اندازه‌گیری شده بهتر نمایان شد. به عبارت دیگر، بهتر است که در تحقیقاتی که روی این گیاه انجام می‌شود ثبت داده‌ها دست‌کم بین ۵ تا ۶ ماه ادامه یابد. به‌طور کلی، محلول غذایی حاوی ۹/۸ میلی‌مولار نیترات و ۵/۸ میلی‌مولار پتاسیم منجر به بهترین نتیجه در کلیه زمان‌های نمونه‌برداری شد. در حقیقت، آلوه‌ورا به مقادیر زیاد عناصر پاسخ مثبت داده و در محلول دارای بیشترین سطح نیترات و پتاسیم بیشترین مقدار شاخص‌ها دیده شد.

واژه‌های کلیدی: نیترات، پتاسیم، ماده خشک، ژل

۱. گروه باغبانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

۲. گروه باغبانی، دانشگاه گیلان، رشت

*: مسئول مکاتبات، پست الکترونیکی: jamalaliolfati@gmail.com

مقدمه

آلوئه‌ورا (*Aloe vera* L.) از گیاهان گوشتی چند ساله متعلق به خانواده Aloeaceae است (۱۲). در بین بیش از ۴۰۰ گونه آلوئه، *Aloe vera* مهم‌ترین گونه از جنبه‌های دارویی، آرایشی و بهداشتی است (۱۳ و ۳۳). برگ این گیاه از دو بخش خارجی و ژله داخلی تشکیل شده و سرشار از ترکیبات فنلی (۱۱، ۲۸، ۲۹، ۳۰ و ۳۳) و مشتقات ۱ و ۸ دی‌هیدروکسی آنتراکوئینون (آلوئه امودین) و گلیکوزیدها (آلوئین‌ها) است که به‌عنوان مسهل استفاده می‌شوند (۱۷، ۱۸ و ۱۹). تحقیقات زیادی نشان داده که پوست آلوئه‌ورا دارای ویژگی‌های دارویی بسیاری شامل مسهلی (۳)، ضد باکتری بودن (۴۰)، ضد سرطان بودن (۲۴، ۲۵ و ۳۱)، ضد قارچ بودن (۲۰) و آنتی‌اکسیدانی است (۹، ۱۵، ۱۶، ۲۲، ۲۶ و ۴۱). این گیاه با توجه به شرایط آب و هوایی خشک و نیمه خشک کشور می‌تواند جهت کشت و پرورش انبوه مورد استفاده قرار گیرد.

تلفیق کشت‌های گلخانه‌ای با فنون جدید نظیر کشت بدون خاک یا هیدروپونیک امکان کنترل هر چه بهتر تغذیه گیاهان را فراهم آورده و تحول شگرفی را در عرصه تولید محصولات ایجاد کرده است. کنترل دائمی pH محیط ریشه و ثابت نگه‌داشتن آن سبب تخفیف در عکس‌العمل گیاه نسبت به نوع نیتروژن گشته و در این شرایط هم نیترات و هم آمونیوم به‌صورت مطلوبی مورد استفاده قرار می‌گیرند (۳۲). کنترل دقیق مقدار نیتروژن مورد نیاز گیاهان برای تولید بیشینه ضروری است که البته این امر نه تنها مستلزم کنترل مقدار نیتروژن کل است، بلکه باید مقدار نسبت نیترات به آمونیوم نیز کنترل شود (۶). آمونیوم زیاد سبب ایجاد مسمومیت در برخی گیاهان می‌شود (۲۱) و این اثر تا حد زیادی به نوع بستر کشت بستگی دارد. مقادیر زیاد آمونیوم در سیستم‌های هیدروپونیک اثر سمیت بیشتری نسبت به خاک نشان می‌دهد. در بسترهایی نظیر خاک یا مخلوط خاک با سایر بسترها، که قدرت تامپونی و ظرفیت تبادل کاتیونی بیشتری نسبت به بسترهای سیستم هیدروپونیک دارند، رشد بهتر گیاهان با تغذیه آمونیومی گزارش شده است.

بین تأثیر نوع نیتروژن بر رشد رویشی و تأثیر آن بر رشد زایشی باید تفاوت قائل شد چون در برخی مطالعات مشخص شده که وجود آمونیوم در محلول غذایی سبب افزایش رشد رویشی، ولی کاهش معنی‌دار رشد زایشی می‌شود (۱۰). درحالی‌که روستا (۱)، بریتو و کروئوکر (۷)، بارکر و همکاران (۵)، روستا و شیورینگ (۳۴) معتقدند که آمونیوم سبب افزایش رشد زایشی و کاهش رشد رویشی می‌گردد. آمونیوم رقیب کلسیم بوده و کمبود جذب کلسیم مانع از رشد ریشه می‌گردد. پتاسیم نیز از دیگر عناصر بسیار مهم برای گیاهان است. به‌طوری‌که افزایش جذب پتاسیم، باعث تأثیر مثبت در فتوسنتز، افزایش رشد و شاخص سطح برگ، تقویت سنتز ATP، افزایش سرعت انتقال مواد نیتروژنه، سنتز بیشتر پروتئین و افزایش سنتز کلروفیل a و b، NADPH و ترکیبات پلیمری، تنظیم باز و بسته شدن روزنه‌ها، افزایش تعداد روزنه‌ها، کاهش تعرق و مهم‌ترین مسأله در هنگام تنش آب یعنی افزایش جذب آب و به‌وجود آوردن شرایط داخلی مناسب از طریق تنظیم فشار اسمزی و هم‌چنین کاهش تعرق می‌گردد (۲). گیاهانی که در محیطی با پتاسیم کافی رشد می‌کنند نسبت به گیاهان تحت تنش پتاسیم بافت‌های آبدار بهتری دارند (۲۷). گیاهان متحمل به تنش‌های محیطی نظیر خشکی نیازمندی درونی پتاسیم آنها بالاست (۸). افزایش غلظت پتاسیم در محلول غذایی از صفر تا ۵ میلی‌مولار رشد ریشه ذرت را ۲۰٪ افزایش داد. درحالی‌که چنین اثری روی لوبیا دیده نشد (۴۲).

شادیا و الموجی (۳۵) در مورد کرچک به این نتیجه رسیدند که پتاسیم سبب افزایش رشد رویشی و عملکرد دانه و به تبع آن افزایش مقدار روغن استحصالی می‌گردد. شادیا و زاید (۳۶) در نتیجه کاربرد کود پتاسیمی بیشترین ارتفاع بوته، تعداد غلاف، وزن تر و خشک بوته را در مورد شنبلله به‌دست آوردند. خاطر و همکاران (۲۳) و شادیا و الموجی (۳۵) نتایج مشابهی را در مورد اسفرزه و شمعدانی به‌دست آوردند. هدف این پژوهش، بررسی تأثیر چهار نوع محلول غذایی با مقادیر مختلف نیتروژن و پتاسیم بر رشد رویشی

جدول ۱. ترکیب عناصر پرمصرف محلول‌های غذایی

میلی‌اکی‌والان در لیتر								
محلول غذایی	نیتрат پتاسیم	فسفات پتاسیم	سولفات منیزیم	کلرید سدیم	نیترات کلسیم	نیترات آمونیوم	نیترات	پتاسیم
۱	۳/۲	۳/۳	۱/۵	۰/۲	۳/۲	۰/۱	۸/۵	۴/۶
۲	۳/۸	۳/۳	۱/۵	۰/۲	۵/۲	۰/۱	۹/۱	۵/۲
۳	۴/۴	۳/۳	۱/۵	۰/۲	۵/۲	۰/۱	۹/۸	۵/۸
۴	۲/۶	۳/۳	۱/۵	۰/۲	۵/۲	۰/۱	۷/۹	۳/۸

جدول ۲. غلظت عناصر کم‌مصرف در محلول‌های غذایی

نام نمک	میلی گرم در لیتر محلول آبیاری
$(\text{NH}_4)_6\text{Mo}_7\text{O}_{24} \cdot \text{H}_2\text{O} \cdot 4\text{H}_2\text{O}$	۰/۱
H_3BO_3	۱/۵
$\text{MnSO}_4 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$	۲
$\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$	۰/۲۵
$\text{ZnSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$	۱
Sequesteren Fe 136 (Fe-EDDHA)	۱۰

آلوئه‌ورا در زمان‌های مختلف و انتخاب بهترین محلول در هر یک از این زمان‌هاست.

مواد و روش‌ها

به منظور بررسی اثر مقدار نیترات و پتاسیم، چهار نوع محلول غذایی پایه کوئیک حاوی مقادیر مختلف نیترات (۸/۵، ۹/۱، ۳/۸ و ۹/۸ میلی‌مولار) و پتاسیم (۴/۶، ۵/۲، ۵/۸ و ۳/۸ میلی‌مولار) تنظیم و به صورت محلول پایه ۱۰۰۰ برابر غلظت تهیه و در زمان استفاده ۱۰۰۰ برابر رقیق شدند و بسته به نیاز آبی گیاهان در اختیار آنها قرار گرفتند (جدول ۱ و ۲). هر تیمار (محلول غذایی) شامل ۴ تکرار و هر تکرار شامل هفت گلدان بود. گیاهان در محیط کشت حاوی پرلیت - پیت با نسبت ۱:۱ کشت شدند. برای کشت از پاجوش‌های یکنواخت و تا حد امکان یک اندازه (۳-۴ برگه) استفاده گردید. گیاهان

به صورت هفتگی با محلول‌های غذایی تغییر یافته کوئیک تغذیه شدند. برای سازگاری بهتر گیاهان با شرایط کشت بدون خاک، محلول‌های غذایی در ابتدا به صورت یک دوم و سپس دو سوم غلظت و در نهایت به شکل محلول کامل در اختیار گیاهان قرار گرفتند (۶). آزمایش به صورت طرح کرت‌های خرد شده در زمان در قالب طرح کاملاً تصادفی اجرا شد. هر ماه یک گلدان از هر تیمار حذف و پس از جداسازی برگ‌ها و ریشه‌ها و شستشوی آنها برای حذف هرگونه بقایای بستر، ارتفاع برگ‌ها و ریشه به کمک کولیس رقومی، وزن تر گیاه، ریشه و وزن خشک ریشه به کمک ترازوی رقومی با دقت ۰/۰۱ گرم ثبت شد. برای تعیین وزن خشک، نمونه‌ها در خشک کن با دمای ۷۰ درجه سلسیوس تا زمان ثابت شدن وزن قرار گرفتند. تعداد پاجوش و وزن ژل گیاه نیز در هر مرحله اندازه‌گیری شد. تعیین مقدار ژل به این شکل بود که پس از

جدول ۳. اثر زمان نمونه‌گیری بر ماده خشک ریشه

ماده خشک ریشه (%)	زمان نمونه‌گیری
۱/۹۲ f	یک ماه پس از کشت
۲/۵۵ e	دو ماه پس از کشت
۳/۱۰ d	سه ماه پس از کشت
۳/۷۹ c	چهار ماه پس از کشت
۴/۳۷ b	پنج ماه پس از کشت
۵/۲۴ a	شش ماه پس از کشت

افزایش زمان، اثر محلول‌های غذایی بر صفات اندازه‌گیری شده بهتر نمایان شد. به عبارت دیگر، در تحقیقاتی که روی این گیاه انجام می‌شود دست‌کم باید بین ۵ تا ۶ ماه ثبت داده‌ها ادامه یابد. آندریانا و همکاران (۴) نیز بیان کردند که اثر محلول‌ها تا دو ماه پس از کشت مشخص نمی‌شود.

مقایسه میانگین‌ها در کلیه برداشت‌ها نشان داد که محلول ۳ بهترین محلول با توجه به شاخص‌های مورد بررسی است (جداول ۵-۱۰) و نیازی به تغییر محلول نیست و در حقیقت اختلاف بین محلول‌های دیگر سبب معنی‌داری اثر متقابل گردیده بود. این نتایج مؤید آن است که آلوده‌ها به مقادیر زیاد عناصر پاسخ مثبت داده و بیشترین مقدار شاخص‌هایی مانند درصد ماده خشک برگ و ریشه، تعداد پاجوش، وزن ژل، وزن کل و برگ، طول ریشه، ارتفاع گیاه و تعداد برگ در محلول ۳ که بالاترین سطح نیترات و پتاسیم را داشت مشاهده شد.

آمونیم یک واسطه مرکزی در متابولیسم نیتروژن در گیاهان است (۳۴). آمونیم در فرآیند اسیمیلاسیون نیترات، تثبیت نیتروژن، آمین زدایی اسیدهای آمینه و هم‌چنین در مرحله ذخیره پروتئین و فسفریلاسیون تولید می‌شود. آمونیم هم‌چنین می‌تواند به‌طور مستقیم از محیط کشت جذب شود. بیشتر گیاهان واکنش متفاوتی به آمونیم نشان می‌دهند (۱). بنابراین گیاهان از لحاظ تحمل غلظت‌های زیاد آمونیم به گونه‌های حساس و مقاوم تقسیم می‌شوند. به نظر می‌رسد با توجه به اثر مثبت نیترات، آلوده‌ها از گیاهان نیترات‌دوست باشد.

جداسازی بخش رویی، ژل داخل برگ‌ها به کمک یک قاشق کاملاً جدا گردید و توزین شد (۱۵).

تجزیه آماری داده‌ها به کمک برنامه SAS انجام شد. برای تجزیه واریانس اثر متقابل از رویه GLM و برای تجزیه واریانس در هر یک از زمان‌های نمونه‌برداری از رویه Sort استفاده شد. مقایسه میانگین داده‌ها به کمک آزمون توکی انجام شد.

نتایج و بحث

در مورد درصد ماده خشک ریشه، اثر زمان نمونه‌برداری در سطح ۱٪ معنی‌دار شد و بیشترین درصد ماده خشک ریشه از نمونه‌هایی که شش ماه پس از کشت گرفته شدند به‌دست آمد. یک روند افزایشی در برداشت‌های متوالی دیده شد (جدول ۳). مقایسه میانگین اثر متقابل نشان داد که بیشترین وزن ریشه، تعداد پاجوش، طول ریشه، ارتفاع گیاه، تعداد برگ، ماده خشک برگ و ریشه، وزن ژل، وزن کل و وزن برگ‌ها از آخرین نمونه‌برداری گیاهان تغذیه شده با محلول شماره ۳ به‌دست آمد که دارای بیشترین مقدار نیترات و پتاسیم بود. در مورد وزن برگ، اختلاف معنی‌داری بین محلول‌های ۲ و ۳ دیده نشد (جدول ۴).

برای تفکیک بهتر اثرهای محلول غذایی در مراحل نمونه‌برداری و مشخص نمودن تغییرات، تجزیه واریانس در هر یک از زمان‌های برداشت انجام شد. نتایج حاکی از آن بود که با

جدول ۴. مقایسه میانگین اثر متقابل محلول غذایی و زمان نمونه‌گیری بر صفات مورد بررسی

نوع محلول غذایی	زمان نمونه‌گیری (پس از کاشت)	وزن ریشه (گرم در گلدان)	تعداد پاجوش	طول ریشه (سانتی‌متر)	اربعان گیاه (سانتی‌متر)	تعداد برگ	
محلول غذایی ۱	یک ماه	۷۱۰۷۸±۵۱۱	۱۸۵±۱۸۵	۱۷۱۵±۳۱۲	۳۱۳±۱۵	۱۶۳۵±۱۸۷	
	دو ماه	۸۳±۱۰۹	۳۳۰±۱۳۲	۲۱۱±۲۵	۲۷۸۷±۱۶۸	۲۰۲۱±۲۱۸	
	سه ماه	۹۱±۱۰۱	۲۷۱±۱۳۷	۱۶۱۵±۱۰۸	۶۱۳±۲۵	۲۶۱۰±۲۱۵	
	چهار ماه	۱۰۱±۷۳	۳۰۰±۱۰۳	۲۰۳۵±۱۶۶	۶۸۱±۳۹	۲۸۸۶±۲۷۱	
	پنج ماه	۱۱۰±۸۸	۳۳۰±۱۳۲	۲۶۳۵±۲۱۱	۵۰±۱۱۱	۳۵۸۱±۳۱۰	
	شش ماه	۱۳۰±۶۲	۳۳۰±۱۳۲	۳۷۱۵±۱۵۹	۶±۱۰۰	۵۱۳۱±۳۵۵	
	محلول غذایی ۲	یک ماه	۹۲±۱۲۶	۲۷۰±۱۳۷	۱۶۵۷±۱۰۳	۲۷۵±۱۵	۱۷۷۸±۲۱۰
		دو ماه	۷۲۸±۱۶۵	۲۳۰±۱۳۲	۲۲۳±۱۰۷	۲۱۵±۱۵	۳۸۱±۴۵۷
		سه ماه	۹۲±۱۲۶	۲۸۷±۱۳۷	۱۵۵±۱۵۳	۶۷±۱۰۰	۲۹۸۰±۱۶۸
		چهار ماه	۱۱۳±۱۳۷	۳۳۰±۱۳۲	۲۱۶±۱۹۹	۵۱±۱۰۰	۳۷۱±۴۴۲
		پنج ماه	۱۲۷±۱۵۷	۳۳۰±۱۳۲	۲۶۹±۲۰۵	۳۱±۱۰۰	۵۶۱±۳۳۳
		شش ماه	۱۳۸±۱۵۷	۳۳۰±۱۳۲	۳۰۹±۲۰۵	۲۶±۱۰۰	۶۵۱±۲۲۲
محلول غذایی ۳		یک ماه	۷۲±۱۰۷	۳۳۰±۱۳۲	۱۷۱±۱۰۳	۳۰±۱۰۰	۱۸۱±۳۵۳
		دو ماه	۸۱±۱۲۶	۳۳۰±۱۳۲	۲۰۲±۱۰۷	۳۰±۱۰۰	۲۱۳±۳۳۳
		سه ماه	۱۰۱±۱۲۶	۳۳۰±۱۳۲	۲۰۲±۱۰۷	۳۰±۱۰۰	۲۱۳±۳۳۳
		چهار ماه	۱۱۳±۱۳۷	۳۳۰±۱۳۲	۲۰۲±۱۰۷	۳۰±۱۰۰	۲۱۳±۳۳۳
		پنج ماه	۱۲۷±۱۵۷	۳۳۰±۱۳۲	۲۰۲±۱۰۷	۳۰±۱۰۰	۲۱۳±۳۳۳
		شش ماه	۱۳۸±۱۵۷	۳۳۰±۱۳۲	۲۰۲±۱۰۷	۳۰±۱۰۰	۲۱۳±۳۳۳
	محلول غذایی ۴	یک ماه	۵۵±۱۰۳	۳۳۰±۱۳۲	۱۵۰±۱۰۳	۳±۱۰۰	۱۰۰±۱۴۷
		دو ماه	۶۵±۱۰۳	۳۳۰±۱۳۲	۱۵۰±۱۰۳	۳±۱۰۰	۱۰۰±۱۴۷
		سه ماه	۷۵±۱۰۳	۳۳۰±۱۳۲	۱۵۰±۱۰۳	۳±۱۰۰	۱۰۰±۱۴۷
		چهار ماه	۸۵±۱۰۳	۳۳۰±۱۳۲	۱۵۰±۱۰۳	۳±۱۰۰	۱۰۰±۱۴۷
		پنج ماه	۹۵±۱۰۳	۳۳۰±۱۳۲	۱۵۰±۱۰۳	۳±۱۰۰	۱۰۰±۱۴۷
		شش ماه	۱۰۵±۱۰۳	۳۳۰±۱۳۲	۱۵۰±۱۰۳	۳±۱۰۰	۱۰۰±۱۴۷

ادامه جدول ۴

روز برگ (گرم)	وزن کل (گرم در کیلو)	وزن ریشه (گرم در کیلو)	ماده خشک ریشه (%)	ماده خشک برگ (%)	زمان نمونه‌گیری (پس از کشت)	محتول غذایی
☐ ۱۷/۸۵۴۰۴۸۷	☐ ۱۷/۲۹۴۰۳۷۸	☐ ۵۷/۹۴۴۳۳۲	☐ ۱۲/۸۱۴۰۳۰۴	☐ ۱۲/۸۵۴۰۴۸۴	یک ماه	محتول غذایی ۱
☐ ۱۷/۵۳۰۰۰۷۱	☐ ۱۷/۴۴۰۰۱۷۷	☐ ۶۴/۲۳۴۲۰۸۴	☐ ۱۸/۸۲۴۰۳۸۸	☐ ۱۲/۸۵۴۰۳۸۸	دو ماه	
☐ ۱۷/۳۴۰۰۰۷۱	☐ ۱۷/۲۳۰۰۰۷۱	☐ ۴۷/۳۳۴۲۰۷۸	☐ ۱۸/۹۲۴۰۳۰۵	☐ ۱۸/۹۲۴۰۳۰۵	سه ماه	
☐ ۴/۲۲۴۰۰۷۰	☐ ۲۱/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۲/۵۲۴۲۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۰/۹۷۴۰۳۰۹	چهار ماه	
☐ ۴/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۳۳/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۴۴۰۰۰۷۸	☐ ۴۲/۲۴۰۳۰۸	☐ ۴۲/۲۴۰۳۰۸	پنج ماه	
☐ ۸/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۴۸/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۸/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۲/۲۴۰۳۰۷	☐ ۵۷/۰۰۰۰۰۷۸	شش ماه	
☐ ۱۲/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۵۰/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۱۹/۵۲۴۰۳۰۷	☐ ۱۲/۹۷۴۰۳۰۵	یک ماه	
☐ ۱۶/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۵۳/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۱۹/۵۲۴۰۳۰۷	☐ ۱۷/۲۴۰۳۰۷	دو ماه	
☐ ۲۰/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۵۶/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	سه ماه	
☐ ۲۴/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۵۹/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	چهار ماه	
☐ ۲۸/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۶۲/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	پنج ماه	
☐ ۳۲/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۶۵/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	شش ماه	
☐ ۳۶/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۶۸/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	یک ماه	
☐ ۴۰/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۷۱/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	دو ماه	
☐ ۴۴/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۷۴/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	سه ماه	
☐ ۴۸/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۷۷/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	چهار ماه	
☐ ۵۲/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۸۰/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	پنج ماه	
☐ ۵۶/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۸۳/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	شش ماه	
☐ ۶۰/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۸۶/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	یک ماه	
☐ ۶۴/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۸۹/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	دو ماه	
☐ ۶۸/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۹۲/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	سه ماه	
☐ ۷۲/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۹۵/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	چهار ماه	
☐ ۷۶/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۹۸/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	پنج ماه	
☐ ۸۰/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۰۱/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	شش ماه	
☐ ۸۴/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۰۴/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	یک ماه	
☐ ۸۸/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۰۷/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	دو ماه	
☐ ۹۲/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۱۰/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	سه ماه	
☐ ۹۶/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۱۳/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	چهار ماه	
☐ ۱۰۰/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۱۶/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	پنج ماه	
☐ ۱۰۴/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۱۹/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	شش ماه	
☐ ۱۰۸/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۲۲/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	یک ماه	
☐ ۱۱۲/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۲۵/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	دو ماه	
☐ ۱۱۶/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۲۸/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	سه ماه	
☐ ۱۲۰/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۳۱/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	چهار ماه	
☐ ۱۲۴/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۳۴/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	پنج ماه	
☐ ۱۲۸/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۳۷/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	شش ماه	
☐ ۱۳۲/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۴۰/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	یک ماه	
☐ ۱۳۶/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۴۳/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	دو ماه	
☐ ۱۴۰/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۴۶/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	سه ماه	
☐ ۱۴۴/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۴۹/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	چهار ماه	
☐ ۱۴۸/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۵۲/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	پنج ماه	
☐ ۱۵۲/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۵۵/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	شش ماه	
☐ ۱۵۶/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۵۸/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	یک ماه	
☐ ۱۶۰/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۶۱/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	دو ماه	
☐ ۱۶۴/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۶۴/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	سه ماه	
☐ ۱۶۸/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۶۷/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	چهار ماه	
☐ ۱۷۲/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۷۰/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	پنج ماه	
☐ ۱۷۶/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۷۳/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	شش ماه	
☐ ۱۸۰/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۷۶/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	یک ماه	
☐ ۱۸۴/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۷۹/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	دو ماه	
☐ ۱۸۸/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۸۲/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	سه ماه	
☐ ۱۹۲/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۸۵/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	چهار ماه	
☐ ۱۹۶/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۸۸/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	پنج ماه	
☐ ۲۰۰/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۹۱/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	شش ماه	
☐ ۲۰۴/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۹۴/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	یک ماه	
☐ ۲۰۸/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۱۹۷/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	دو ماه	
☐ ۲۱۲/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰۰/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	سه ماه	
☐ ۲۱۶/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰۳/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	چهار ماه	
☐ ۲۲۰/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰۶/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	پنج ماه	
☐ ۲۲۴/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰۹/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	شش ماه	
☐ ۲۲۸/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۱۲/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	یک ماه	
☐ ۲۳۲/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۱۵/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	دو ماه	
☐ ۲۳۶/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۱۸/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	سه ماه	
☐ ۲۴۰/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۲۱/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	چهار ماه	
☐ ۲۴۴/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۲۴/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	پنج ماه	
☐ ۲۴۸/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۲۷/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	شش ماه	
☐ ۲۵۲/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۳۰/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	یک ماه	
☐ ۲۵۶/۱۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۳۳/۳۴۰۰۰۷۸	☐ ۲۰/۵۲۴۰۳۰۲	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	☐ ۲۳/۰۰۰۰۰۷۸	دو ماه	

جدول ۵. مقایسه میانگین اثر تیمارها بر صفات اندازه‌گیری شده در برداشت اول

تعداد بزرگی	ارتفاع گیاه (سانتی‌متر)	طول ریشه (سانتی‌متر)	تعداد پاجوش	وزن ریشه (گرم)	محتول غذایی
۷/۰۷ ab	۱۸/۵ b	۱۷/۱۵ a	۳/۳۵ b	۱۷/۳۵ bc	۱
۷/۶۷ ab	۱۷/۹۳ a	۱۷/۵۷ a	۶/۷۵ a	۱۷/۷۸ b	۲
۷/۳۵ a	۱۹/۰۲ a	۱۷/۳۳ a	۴/۵ a	۳۷/۴۵ a	۳
۹/۳۷ b	۱۹/۰۷ a	۱۵/۶ a	۳ a	۱۰/۶۷ c	۴

ادامه جدول ۵

وزن بزرگی (گرم)	وزن کل (گرم در گلدن)	وزن ریز (گرم در گیاه)	ماده خشک ریشه (%)	ماده خشک بزرگی (%)	محتول غذایی
۱۳۱/۷۷ b	۱۳۸/۱۴ b	۵۷/۹۴ ab	۱/۴۲ bc	۱/۸۵ a	۱
۱۲۹/۶۸ b	۱۴۷/۱۷ b	۶۵/۵۳ a	۲/۱۸ ab	۲/۱۱ a	۲
۱۵۰/۳۱ a	۱۷۸/۱۶ a	۷۳/۷۸ a	۲/۸ a	۲/۱ a	۳
۱۰۷/۳۱ c	۱۱۷/۳۸ c	۴۵/۸۹ b	۱/۳۹ c	۱/۵۴ a	۴

جدول ۶. مقایسه میانگین اثر تیمارها بر صفات اندازه‌گیری شده در برداشت دوم

تعداد بزرگی	ارتفاع گیاه (سانتی‌متر)	طول ریشه (سانتی‌متر)	تعداد پاجوش	وزن ریشه (گرم در گلدن)	محتول غذایی
۸/۲ a	۲۳/۵۵ ab	۲۱/۱ ab	۳/۸۷ b	۲۰/۲۱ bc	۱
۷/۶۷ ab	۲۲/۳۳ ab	۲۲/۳۳ a	۴/۳۵ a	۲۵/۸۴ b	۲
۸/۱۲ ab	۲۵/۲ a	۲۰/۲۲ ab	۴/۳۵ b	۳۰/۳۳ a	۳
۹/۳۱ b	۲۱/۸۷ b	۱۸/۰۶ b	۳/۵ a	۱۴/۰۷ c	۴

ادامه جدول ۶

وزن برگ (گرم)	وزن کل (گرم در گلدان)	وزن ریشه (گرم در گیاه)	ماده خشک ریشه (%)	ماده خشک برگ (%)	محتول غذایی
۱۳۲/۹۷ b	۱۸۷/۱۹ b	۸۴/۲۲ b	۷/۲۴ bc	۷/۵۳ ab	۱
۱۳۲/۷۷ ab	۱۹۸/۶۲ b	۸۶/۳۴ ab	۷/۷۹ ab	۷/۸ a	۲
۱۸۹/۱ a	۲۱۹/۴۲ a	۹۵/۱ a	۳/۴۸ a	۷/۳۴ ab	۳
۱۳۷/۵۷ c	۱۴۱/۶۴ c	۵۶/۹۶ c	۱/۶۸ c	۱/۹ b	۴

جدول ۷. مقایسه میانگین اثر تیمارها بر صفات اندازه‌گیری شده در برداشت سوم

تعداد برگ	ارتفاع گیاه (سانتی‌متر)	طول ریشه (سانتی‌متر)	تعداد پاجوش	وزن ریشه (گرم در گلدان)	محتول غذایی
۹/۴۵ a	۳۷/۸ ab	۲۶/۱۵ a	۴/۱۲ a	۲۴/۰۲ b	۱
۹/۲۵ ab	۳۸/۷۵ a	۲۵/۹۲ a	۴/۳۷ a	۲۹/۸ b	۲
۱۰/۱/۵ a	۳۰/۵۵ a	۲۵/۸ a	۴/۷۵ a	۳۷/۳ a	۳
۷/۳۵ b	۲۵/۳۷ b	۲۰/۷۵ b	۳/۷۵ a	۱۵/۸۱ c	۴

ادامه جدول ۷

وزن برگ (گرم)	وزن کل (گرم در گلدان)	وزن ریشه (گرم در گیاه)	ماده خشک ریشه (%)	ماده خشک برگ (%)	محتول غذایی
۱۸۹/۳۴ c	۲۱۳/۳۶ c	۹۲/۷۲ b	۲/۷۲ bc	۲/۸۱ ab	۱
۲۱۰/۲۷۸ b	۲۴۰/۰۰۸ b	۱۰۳/۱۱ ab	۳/۵۱ ab	۳/۴ a	۲
۲۲۵/۵۱ b	۲۶۶/۸۱ b	۱۰۹/۳۲ a	۴/۱۸ a	۳/۲۱ a	۳
۱۴۵/۳۴ d	۱۶۱/۶۶ d	۵۷/۶۴ c	۱/۹۶ c	۷/۲۱ b	۴

جدول ۸ مقایسه میانگین اثر تیمارها بر صفات اندازه‌گیری شده در برداشت چهارم

نوع تیمار	ارتفاع گیاه (سانتی‌متر)	طول ریشه (سانتی‌متر)	تعداد پاجوش	وزن ریشه (گرم در گلدان)	مجموع غذایی
۱۰/۴۵۷ a	۲۰/۵۸ bc	۳۰/۳۰ a	۴/۷۰ ab	۲۸/۸۱ c	۱
۱۱/۳۳۰ a	۳۳/۹۵ ab	۳۱/۴۲ a	۵ ab	۳۷/۹۴ b	۲
۱۱/۴۵۵ a	۲۵/۳۷ a	۳۲/۳۰ a	۵/۸۷ a	۴۷/۳۳ a	۳
۷/۳۲۲ b	۲۷/۹۲ c	۲۱/۹۷ b	۳/۳۲ b	۱۸/۴۱ d	۴

ادامه جدول ۸

وزن برگ (گرم)	وزن کل (گرم در گلدان)	وزن رُز (گرم در گیاه)	ماده خشک ریشه (g)	ماده خشک برگ (g)	مجموع غذایی
۲۷۹/۷۲ b	۳۰۷/۵۸ c	۱۳۵/۲۸ c	۲/۱۱ bc	۴/۲۲ ab	۱
۲۹۵/۲۳ b	۳۳۳/۱۷ b	۱۴۷/۵۲ b	۴/۱۸ ab	۴/۷۹ a	۲
۳۲۰/۴۵ a	۳۳۷/۷۳ a	۱۳۵/۸۳ a	۵/۱ a	۴/۴۷ ab	۳
۱۹۳/۳۷ c	۲۱۱/۸۷ d	۷۷/۵۴ d	۲/۷۶ c	۲/۸۹ b	۴

جدول ۹ مقایسه میانگین اثر تیمارها بر صفات اندازه‌گیری شده در برداشت پنجم

تعداد برگ	ارتفاع گیاه (سانتی‌متر)	طول ریشه (سانتی‌متر)	تعداد پاجوش	وزن ریشه (گرم در گلدان)	مجموع غذایی
۱۱/۵۵۵ a	۳۳/۳۷ b	۳۴/۳۰ a	۵/۹ ab	۳۰/۸۱ c	۱
۱۲/۳۷۲ a	۳۷/۱ ab	۳۵/۹۲ a	۵/۷۵ ab	۴۱/۳۱ b	۲
۱۲/۳۶۵ a	۳۹/۳۲ a	۳۹/۲ a	۶/۳۷ a	۵۴/۳۷ a	۳
۸/۲۲ b	۲۸/۲ c	۲۳/۵۵ b	۴ b	۲۷/۵۴ d	۴

ادامه جدول ۹

وزن برگ (گرم)	وزن کل (گرم در گلدان)	وزن ریشه (گرم در گیاه)	ماده خشک ریشه (%)	ماده خشک برگ (%)	محتول غلای
۴۳۷/۰۴ b	۴۲۳/۸ c	۲۰۴/۸ a	۳/۸۷ bc	۲/۴۱ ab	۱
۴۴۶/۱ b	۴۹۲/۳۱ b	۲۱۹/۳۸ a	۴/۹۸ ab	۷/۲۴ a	۲
۴۳۳/۳۷ a	۵۲۸/۰۴ a	۲۲۹/۵ a	۵/۴۱ a	۲/۲۲ ab	۳
۲۷۱/۳۷ c	۲۹۳/۸۱ d	۱۱۴/۲۸ b	۳/۲ c	۴/۰۵ b	۴

جدول ۱۰. مقایسه میانگین اثر تیمارها بر صفات اندازه‌گیری شده در برداشت ششم

نماد برگ	ارتفاع گیاه (سانتی‌متر)	طول ریشه (سانتی‌متر)	نماد پاجوش	وزن ریشه (گرم در گلدان)	محتول غلای
۱۳/۰۲ b	۳۲/۶۵ b	۳۷/۱۵ b	۱ b	۵۱/۹۰ b	۱
۱۳/۹۲ b	۳۹/۳۷ b	۴۱/۴۲ ab	۲۳۷ ab	۵۷/۴۲ ab	۲
۱۵/۵۷ a	۴۵/۳۴ a	۴۴/۳۷ a	۷/۲۵ a	۱۷/۳۳ a	۳
۸/۴۷ c	۳۰/۵۲ c	۲۵/۵۵ c	۴/۱۲ c	۲۹/۳۸ c	۴

ادامه جدول ۱۰

وزن برگ (گرم)	وزن کل (گرم در گلدان)	وزن ریشه (گرم در گیاه)	ماده خشک ریشه (%)	ماده خشک برگ (%)	محتول غلای
۵۷۰/۲ b	۲۳۲/۱۱ b	۲۷۹/۹۴ c	۴/۹۲ b	۸/۳۳ ab	۱
۲۰۹/۳۳ b	۲۲۲/۳۱ b	۲۰۷/۰۲ b	۵/۸۲۷ ab	۹/۹ a	۲
۲۳۰/۸۳ a	۷۲۸/۱۶ a	۳۲۹/۷۵ a	۲/۳۷ a	۹/۲ a	۳
۳۳۳/۳ c	۳۱۲/۸۷ c	۱۳۶/۴۶ d	۲/۸۲ c	۴/۸۸ b	۴

ریشه ضروری است که منجر به افزایش ماده خشک ریشه می‌گردد. شادیا (۳۷) افزایش سنتز قندهای احیایی را دلیل افزایش ماده خشک دانست. افزایش نیترات سبب افزایش تولید ژل در برگ‌های آلوئه‌ورا گردید که مطابق نظر هرماندز و همکاران (۱۴) است.

نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج به‌دست آمده، استفاده از محلول حاوی ۹/۸ میلی‌اکی‌والان در لیتر نیترات و ۸/۵ میلی‌اکی‌والان در لیتر پتاسیم برای پرورش آلوئه‌ورا طی کلیه مراحل رشد توصیه می‌گردد.

افزایش غلظت پتاسیم در محلول غذایی سبب افزایش رشد رویشی و به تبع آن مقدار ژل استحصالی گردید که چنین اثری با توجه به تأثیر مثبت پتاسیم بر روند جذب آب و سنتز رنگدانه‌ها که پیش از این تأیید شده منطقی است (۴۲). صدیقی و همکاران (۳۸) پیش از این بیان داشتند که کاهش غلظت پتاسیم و نیترات در سیستم‌های باز توصیه نمی‌گردد. از سوی دیگر، آندریانا و همکاران (۴) نیز تأکید کرده بودند که کمبود نیتروژن منجر به کاهش رشد ریشه و برگ می‌گردد. با افزایش پتاسیم، وزن و تعداد برگ‌ها افزایش یافت. شادیا (۳۷) این تأثیر مثبت پتاسیم را به دلیل نقش مستقیم آن در متابولیسم و نقش غیرمستقیم احتمالی آن در کاهش غلظت نیترات دانست. از سوی دیگر، پتاسیم برای انتقال کربوهیدرات‌ها از برگ‌ها به

منابع مورد استفاده

۱. روستا، ح.ر. ۱۳۸۹. مقایسه کاهو و اسفناج تغذیه شده با نیترات یا آمونیوم در سیستم هیدروپونیک. علوم و فنون کشت‌های گلخانه‌ای ۱(۱): ۵۷-۶۳.
۲. دست‌بندان نژاد، ش. و ط. ساکی نژاد. ۱۳۸۸. اثر سطوح مختلف پتاسیم بر مؤلفه‌های عملکردی و تنظیم فشار اسمزی گیاه ذرت در شرایط آب و هوایی اهواز. فصلنامه علمی تخصصی فیزیولوژی گیاهان زراعی ۱(۲): ۱۷-۲۵.
3. Akao, T., Q.M. Che, K. Kobashi, M. Hattori and T. Namba. 1996. A purgative action of barbaloin is induced by *Eubacterium* sp. Strain BAR, a human intestinal anaerobe, capable of transforming barbaloin to aloe-emodin anthrone. *Biol. Phar. Bull.* 19: 136-138.
4. Andreina, F.C., V. Jose and I.B. Jose. 2006. Effect de la deficiencia de macronutrients en el desarrollo vegetative de *Aloe vera*. *Interciencia* 31(2): 116-122.
5. Barker, A.V. and K.A. Corey. 1991. Interrelation of ammonium toxicity and ethylene action in tomato. *HortSci.* 26: 177-180.
6. Bar-Yosef, B. 2008. Crops response to solution recycling in closed loop irrigation systems. PP. 341-424. *In: Raviv, M. and J.H. Lieth. (Eds.), Soilless Culture: Theory and Practice, Elsevier.*
7. Beritto, D.T. and H.J. Kronzucker. 2002. NH_4^+ toxicity in higher plants. *J. Plant Physiol.* 159: 567-584.
8. Cakmak, I. 2005. The role of potassium in alleviating detrimental effects of abiotic stresses in plants. *J. Plant Nutr. Soil Sci.* 168(4): 521-530.
9. Chan-Hui, L., W. Chang-Hai, X. Zhi-Liang and W. Yi. 2007. Isolation, chemical characterization and antioxidant activities of two polysaccharides from the gel and the skin of *Aloe barbadensis* Miller irrigated with sea water. *Process Biochem.* 42: 961-970.
10. Coltman, R.R. 1988. Yield of greenhouse tomatoes managed to maintain specific petiol sap nitrate levels. *HortSci.* 223(1): 148-151.
11. Dagne, E. and D.A.V. Bisrat. 2000. Chemistry of Aloe species. *Current Org. Chem.* 4: 1055-1078.
12. Egli, U. 2001. *Illustrated Handbook of Succulent Plants: Monocotyledons.* Springer, pp. 102-186.
13. Grindly, D. and T. Reynolds. 1986. The Aloe vera phenomenon: A review of the properties and modern uses of the leaf parenchyma. *J. Ethnopharma.* 16: 117-151.
14. Hernández-Cruz, L.R., R. Rodríguez-García, D. Jasso de Rodríguez and J.L. Angulo-Sánchez. 2002. Aloe vera response to plastic mulch and nitrogen. PP. 570-574. *In: Janick, J. and A. Whipkey (Eds.), Trends in New Crops and New Uses.* ASHS Press, Alexandria, VA.
15. Hu, Y., J. Xu and Q. Hu. 2003. Evaluation of antioxidant potential of Aloe vera (*Aloe barbadensis* Miller) extracts. *J. Agric. Food Chem.* 51(26): 7788-7791.

16. Hu, Q., Y. Hu and J. Xu. 2005. Free radical-scavenging activity of Aloe vera (*Aloe barbadensis* Miller) extracts by supercritical carbon dioxide extraction. *Food Chem.* 91: 85-90.
17. Ishii, Y., H. Tanizawa and Y. Takino. 1990. Studies of Aloe. III: Mechanism of cathartic effect (2). *Chem. Pharma. Bull.* 38: 197-200.
18. Ishii, Y., H. Tanizawa and Y. Takino. 1994a. Studies of Aloe. IV: Mechanism of cathartic effect (3). *Biol. Pharma. Bull.* 17(4): 495-497.
19. Ishii, Y., H. Tanizawa and Y. Takino. 1994b. Studies of Aloe. V: Mechanism of cathartic effect (3). *Biol. Pharma. Bull.* 17(5): 651-653.
20. Jasso de Rodriguez, D., D. Hernández-Castillo, R. Rodriguez-García and J.L. Angulo-Sánchez. 2005. Antifungal activity in vitro of Aloe vera pulp and liquid fraction against plant pathogenic fungi. *Indust. Crops and Prod.* 21: 81-87.
21. Jose, R.M. and G.E. Wilcox. 1984. Growth, free amino acids, and mineral composition of tomato plant in relation to nitrogen form and growing media. *J. Am. Soc. Hort. Sci.* 109(3): 406-411.
22. Kammoun, M., S. Miladi, Y. Ben Ali, M. Damak, Y. Gargouri and S. Bezzine. 2011. *In vitro* study of the PLA2 inhibition and antioxidant activities of Aloe vera leaf skin extracts. *Lipids in Health and Dis.* 10: 30: 1-7.
23. Khater, M.R., E.O. Eatimid and M.H. Abou Zeid. 1994. Effect of nitrogen and potassium fertilization on growth and yield of *Plantago psyllium* L. *Egypt. J. Appl. Sci.* 9(10): 58-62.
24. Lee, H.Z., S.L. Hsu, M.C. Liu and C.H. Wu. 2001. Effects and mechanisms of aloe-emodin on cell death in human lung squamous cell carcinoma. *Euro. J. Pharma.* 431: 287-295.
25. Lee, H.Z. 2001. Protein kinase C involvement in aloe-emodin and emodin induced apoptosis in lung carcinoma cell. *Brit. J. Pharma.* 134: 1093-1103.
26. Lee, K.Y., S.T. Weintraub and B.P. Yu. 2006. Isolation and identification of a phenolic antioxidant from *Aloe barbadensis*. *Free Radical Biol. Med.* 28: 261-265.
27. Mengel, K. and E.A. Kirkby. 2001. *Principles of Plant Nutrition.* Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
28. Okamura, N., N. Hine, S. Harada, T.M.K. Fujioka and A. Yagi. 1996. Three chromone components from Aloe vera leaves. *Phytochem.* 43: 495-498.
29. Okamura, N., N. Hine, Y. Tateyama, M. Nakazawa, T.M.K. Fujioka and A. Yagi. 1997. Three chromones of Aloe vera leaves. *Phytochem.* 45: 1511-1513.
30. Okamura, N., N. Hine, Y. Tateyama, M. Nakazawa, T.K.M. Fujioka and A. Yagi. 1998. Five chromones from Aloe vera leaves. *Phytochem.* 49: 219-223.
31. Pecere, T., M.V. Gazzola, C. Mucignat, C. Parolin, F.D. Vecchia, A. Cavaggioni, G. Basso, A. Diaspro, B. Salvato and M. Carli. 2000. Aloe-emodin is a new type of anticancer agent with selective activity against neuroectodermal tumors. *Cancer Res.* 60: 2800-2804.
32. Peet, M.M. 1985. Tomato responses to ammonium and nitrate nutrition under controlled root-zone pH. *J. Plant Nutr.* 8(9): 787-798.
33. Reynolds, T. 1985. The compounds in Aloe leaf exudates: Review. *Bot. J. Linnean Soc.* 90: 157-177.
34. Roosta, H.R. and J.K. Schjoerring. 2007. Effects of ammonium toxicity on nitrogen metabolism and elemental profile of cucumber plants. *J. Plant Nutr.* 30: 1933-1951.
35. Shadia, K.A. and E.A. El-mogy. 2003. Effect of ammonium sulphate, nitrobin and potassin on the vegetative growth and oil yield of castor bean plants in some new area. 1st Egyptian-Syrian Conf.
36. Shadia, K.A. and A.A. Zayed. 1994. Responses of fenugreek plant to phosphorus and potassium fertilization. *Egypt. J. Agric. Res.* 72(4): 1087-1099.
37. Shadia, K.A. 2011. Response of *Aloe vera* L. to phosphorus and potassium fertilization. *Adv. Environ. Biol.* 5(2): 452-460.
38. Siddiqi, M.Y., H.J. Kronzucker, D.T. Britto and A.D.M. Glass. 1998. Growth of a tomato crop at reduced nutrient concentrations as a strategy to limit eutrophication. *J. Plant Nutr.* 21(9): 1879-1895.
39. Tian, B., Y.J. Hua, X.Q. Ma and G.L. Wang. 2003. Relationship between antibacterial activity of Aloe and its anthraquinone compounds. *Zhongguo Zhong Yao Za Zhi* 11: 1034-1037.
40. Wang, H.H., J.G. Chung, C.C. Ho, L.T. Wu and S.H. Chang. 1998. Aloe-emodin effects of arylamine N-acetyl transferase activity in the bacterium *Helicobacter pylori*. *Planta Medica* 64: 176-178.
41. Wu, F.H., X.M. Liu and S.H. Guo. 2006. Study on mechanism of yangxincao capsule in regulating lipid metabolism. *Zhongguo Zhong Xi Yi Jie He Za Zhi* 26(2): 131-134.
42. Yan, F., S. Schubert and K. Mengel. 1992. Effect of low root medium pH on net proton release, root respiration, and root growth of corn (*Zea mays* L.) and broad bean (*Vicia faba* L.). *Plant Physiol.* 99: 415-421.